

sik „barokkos” írótól, akivel Konrádot egykor sok stílárís közösség fűzte össze. Hernádi Gyulától. Az ő száraz, hiperracionalista keretei között a mondatok, mondatrészek irracionális, képzavart halmozó költészetében volt valami önszórakoztató, öngerjesztő elem. Az ilyenekben: „*az öntudat fogolyszerelvényét sarkig táró hangosbemondó sortűzei*”, amit történetesen Konrádtól, A VÁROSALAPÍTÓ-ból idéztem. Hernádi útja egy bizarr, s valljuk be, egyre laposabb, egyre inkább kommerciális értelemben szórakoztató szándékú fantáziavilághoz vezetett, míg Konrád A CINKOS-ban a kelet-európai realitás feldúsított kiszínezéséhez.

Mondani persze ő is az ellenkezőjét mondja: „*De szomorú kis élet, állambetegség, unalom. De könnyű beleöregedni abba, hogy nem megy, s nyavalyás sérelmeinket világgondokká főlhazudni.*” (348. o.) De épp ezt a tudást kontrakarírozza, amit a könyv sugall, s ami elszórakoztatja az író: a kelet-európai életek, történetek, jelenések színessége.

Fölvethető a kérdés: ha a fenti analízis megállja a helyét, akkor A CINKOS felől visszatéekintve A LÁTOGATÓ-ra nem fedezhető-e föl a pályakezdő műben ugyanez az esztétikai probléma? Mert kétségtelen, hogy valamifajta halmozott dússág annak a regénynek is jellegzetessége volt. Válaszomat három érvben foglalnám össze. Az első a terjedelemre vonatkozik. Ez művészi arányérék kérdése: amit kisregényben drámai sűrítésként fogadunk el, az a nagyregényben a világ képévé, egy ingerlő világképpé változik. Másodsor, és az elsővel szoros összefüggésben: A LÁTOGATÓ színgazdag eseményei, a gyámügyes esetei, hogy úgy mondjam, célra tartottak voltak. Nem a színesség kedvéért voltak színesek, nem „minden” volt színes, hanem a nyomor, a kétségbeesés, a reménytelenség változatai. Az a színesség a végtelen sivárságot ellenpon-tozta, s nem azonosult vele, nem helyettesítette be. Értelmezhető volt az együttérző és tehetetlen szemtanú lírájaként. S ez vezet a harmadik argumentumhoz: a „*távolodó mosoly*” akkoriban még nem jellemezte az író. A LÁTOGATÓ a részvét könyve volt, s nem a szórakozásé.

Ahogy a RAMÓN MERCADER MÁSODIK HALÁLÁ-t, úgy A CINKOS-t sem most olvastam először. Annak idején a kézirat került a kezembe, s a fentiekre jórészt hasonló véleményemet azon nyomban elmondtam a szerzőnek. Nem

a körülmények akadályoztak abban, hogy megírjam, hanem az a remény, hogy Konrád György valamelyik következő művéről azzal a lelkesedéssel tudok majd beszélni, mint ami ma is eltölt, ha A LÁTOGATÓ-ra gondolok. Azóta egy évtized múlt el.

Radnóti Sándor

A HÁZIGAZDA

Konrád György: *Agenda, 1. Kerti mulatság Magvető, 1989. 676 oldal, 100 Ft*

Nem HÁZIGAZDA, hanem KERTI MULATSÁG – Konrád szakított régi címadási szokásával. Ezúttal nem a hősré, de a szerkezetre hívja fel a figyelmet; a kereszteződő monológok rendszerére, ami – ha sikerült volna megvalósítania a nagyvonalú alapkoncepciót – elviselné a sok gondolatot, és megakadályozta volna, hogy a szervetlenül hozzáfórtt esszét oly nehezen hordozza a regény, mint csikólábai a sudár törzsű kentaurt. A LÁTOGATÓ óta egyre szaporodnak ezek a szomorú csudalények Konrád istállójában; a tanulmány világos okfejtésétől irtózó kultúrpolitikát, a regényműfaj (minden kritikai lélekharangszó ellenére) változatlan nagy tekintélyét és egy sajátos kontrollhiányt egyaránt okolhatnak torzszülött arányaikért. Mint alapvetően hagyományos regények, ép, lezárt formára vágytak, és ezen a *nouveau romantól* tanult aprólékos tárgyleltárok sem segítettek. Tovább kellett lépni, méghozzá az elidegenítés irányába; így talált szerzőnk arra az izgalmas módszerre, amit nevezünk szüfrikciónak, Raymond Federman terminusát választva a kínálkozó lehetőségek közül.

A szüfrikció hívei szerint a valóság sem létezik másképp, mint a tapasztalat nyelvére fordítva, tehát fikcióként; a regény és az élet egyazon síkja a realitásnak. A szerző úgy alkotja meg önmagát, mint bármelyik szereplőjét, így a hatalma sem több, mint azoké. A házigazda, Kobra Dávid előtt sorra elvonulnak vendégei, meghívottak és megidézettek. Ismeretlenek is találkoznak, holtak az élőkkel és egymással, rég elhamvadt memóriák kapcsolód-

nak össze. Maguk is írnak, naplót vezetnek, vagy fantáziáikat szövik; szerepeltetik egymást, de úgy, hogy az előhívott Másik is megtartja stílusát, nézeteit (– ami talán Dosztojevszkij „polifon” regényéből fejlődött ki). Mind folytathatják a történetet, a határozatlanság lebegését kínálva kárpótlásul a logikus sorért. A linearitást a halmazelv váltaná föl, a szabad sorrendben, egyenként is olvasható részek (maga Federman már a lapszámozásról is lemondott); mindebből pedig az következik, hogy a történet csak nyugvópontra juthatna, és nem végpontra.

Az alapelvek frissek, ígéretesek – a megvalósítás bukdácsoló, porszagú. A fiktív elbeszélő személyével már be is csúszott az első szerkezeti hiba; Kobra Dávid (a vezetéknev kibetűt el is hagyhatjuk, a keresztnév jelentését pedig igazán felesleges volt az olvasó szájába rágni) a szerző Esti Kornél-szerű megkettőzése, a mámoros kalandvagy képviselője – de Dragomán, aki az ellenképe lehetne, ugyanígy készült, ugyanannak a személyiségnek a radikálisabb meghosszabbítása. Kobra olykor egy százéves ház előtt ücsörög, sírkő asztal és vörösbor mellett szimatolja a diófa lelkét – ehhez, persze, mindenkinek joga van, de mint toposz, az organikus-tradicionalista-közösségi kultúrkörbe tartozik. A következő kép már a Korona Nagykávéházban mutatja, az individuális-elidegenedett tábor főhadiszállásán. Nem lenne baj a kettősség, ha feldolgozná a regény – csak hogy Kobrának a „földbegyöke-rezettek” értékrendjét kellene képviselnie Dragománnal, a „bolygó zsidóval” szemben. (A török név jelentése „tolmács”, de a Porta dragománjai ügyes, rugalmas diplomaták voltak.) Ez lenne hát a fő ellentét: a földbegyöke-rezetség a bolyongással, a leander a napraforogóval, az egyéniséghez és identitáshoz való ragaszkodás az állandó megújulással és a fizető kereslethez igazodással szemben; a „keletiség” mint előny és ugyanaz mint hátrány, a romantika és a felvilágosodás, moralizmus és esztétizmus, a szabadsághiány és a szabadság problémái... de „K.”, mivel „*nincsen elkötelezve semmiféle gondolkodási és cselekvési hagyomány-nak*” (653. o.), nem lehet mindezen párok első tagjainak ideális megtestesítője. Női párja, a katolikusnak mondott Melinda már alkalmasabb lenne – ha ezt a származást valóban érezhetnék a stílusán.

A fő kérdés: sikerül-e Kobrának megbüvölnie, a póktermészetű Melindának behálózni a két vándormadarat, Reginát és Dragománt? Megnyerhetik-e a két kozmopolitát a budapesti „Nagy Családnak”, bevonhatják-e őket a hely szellemének sajátos kultuszába, a beltenyészetbe? – mert, akár Nagy Sándor méltatlan utódai, ők is vérfertőzéssel utánozzák az isteneket: Melinda álmában a fia és lánya „*férj és feleségként megöszülve ülnek a kertben*” (533. o.), Kobra pedig Reginával, aki valószínűleg saját lánya, vállalkozik a „*rajongó korlátoltság*”, a hűség nagy kísérletére. A hűség kérdése a regény nagy, ki nem használt paradoxonja: Dragománt állítja be a (poszt)modernnek – pedig Kobra lehetne az. A „korszerű” figurák rizsposos parókában sem lehetnének avíttabbak, mint így, „a” férfiről és „a” nőről röpködő általánosításaiikkal, „összehasonlító érintéstechnológiai tanulmányként” vagy lila ideológiába burkolva, az egyetemes emberszeretet kifejezéseként szepítgetett promiskuitásukkal, amihez minden esetben – sajnos Kobra és Regina közt is – társul a „ki az erősebb” társasjáték. A szolidaritás hiánya (az egyetlen, ami igazán erkölcsstenné tehet egy kapcsolatot) talán megfelel az Adler-féle individuálpaszichológia elveinek, sőt Amerika gyalázatos népi vallásának, a győzelemhitnek is – de ellentétes a korstílus haladási irányával; pedig a korszellemmel tartani Konrádnál is az egyik legfontosabb értékmérő.

Korunk mindenfajta hűség újjáéledését hozta, beleértve az őseinkhez, városunkhoz, de saját Regináinkhoz való hűséget is. A hagyományos értékek csöndben lopódtak vissza; akadnak – sajnos, írók is –, akik még most, évekkel az általános támadás megindulása után sem sejteneek semmit. Igen, kezdetben ártalmatlannak tűnt az egész. Egy gipszszatír a főutcán a sétálókra kacsintott; a polgárok egyre többet beszéltek városvédelemről és kritikai regionalizmusról. Szürkületi fényben új, bohókás vagy megindító részleteket fedeztek föl vedlett templomok tornyán; előkeresték és kisúroították nagyanyjuk kávéskanóját. Később az apák megvető pillantást kaptak válaszul egy pikáns célzásra, és Hollywoodban feltűntek az első szűz sztárok. Az elmaradozók ellen a dzsungelből hozott gyilkos vírusokat a korszellem; a polgárok elővették és kifényesítették nagyanyjuk erkölcsét. „...gö-

rög simán: korrekt munka, család, / közös ebéd, urambocsá' mise, / nő szűzies, a csábító galád, / kinek-kinek tulajdon hitvese..." Keserű a grimasz Rakovszky Zsuzsa friss versében (LAKÁSMŰZEU-M) – de azért simán görög. Konrádnál mindezt heroikusan divatjamúlt – az elavult felfogás pedig nagyobb baj annál, hogy a politikai változás érvénytelenítette egyik-másik megállapítását. Tárgynak nemhogy a Kádár kori, akár Nagy Konstantin cenzúrája is érdekes lehetne – de az „érintéstechnológián” át kutatni a szabadságot, ez már 87-ben, az AB-nél megjelent kiadás évében, sőt a regény megírásakor is régiesnek számított.

A háttér állítólag Budapest; valójában egy kényelmes sablon, *blue-print* hímzészemintá: keleti város – Odessza, Vilna, Lemberg –, ahogy a Bronxból emlékezni illik rá. A szüntelen gyakorló szaxofonos, az articsókás ürmösbort kortyolgató vendég és a többiek nem Pestről ismerősek, hanem az atlanti part irodalmából – ha ugyan nem Konrád régebbi műveiből. (Egy perverz A LÁTOGATÓ-ból, egy házkutató A CINKOS-ból...) Nem mindig baj, ha az író idegen hangulatokat keres Budapesten; a város viszonzásképp megmutatja egy új arcát, ami hasonlít a mintára, és mégis más – így gazdagodott Cholnoky Viktor óta a mesés, toprongyos Sztambul, Krúdy óta a hóba fúlt osztrák városka hangulatával... és így gyarapította Konrád is A LÁTOGATÓ idején, amíg megőrizte a fantázia és megfigyelés helyes arányát. Ma az olvasó azzal az érzéssel küzd, hogy másoknak szánt látványosságba kukucskál – ez pedig legalább annyira zavarja az olvasást, mint a megírást az, ha a szerző egy pillanatra sem téveszti szem elől a jól fordíthatóságot. Az amerikai közönség elvárásai korántsem ártalmatlanok; eredetiségével fizethet, aki alkalmazkodik hozzá. Konrád angol fordítója, Ivan Sanders meg is írta (a L'ALTRA LETTERATURA NELL'EUROPA DELL'EST című kötetben – Venezia, 1980), hogy mit keresnek Kelet-Európában: Kafka igazi örököszeit. Akár tudatosan, akár észrevétlenül, ez az elvárás indíthatja Konrádot arra, hogy olyan sűrűn mutogasson Kafkára, aki ha hatott is rá, csak annyira, mint bárkire a XX. század végén. Megtudjuk, hogy Kobra cinikus vallásos anekdoták specialistája – de egyet se kapunk, mutatón sem. Amíg valóban megvolt Kelet-Európa sajátos zsidó kultúrája, tényleg ezek a khaszidista történetké

őrizték a legkülönb, sejtelmesen mély gondolatait – de a magyar irodalomba már akkor sem kerültek bele; Pap Károlynak, Gellérinek sem sikerült, legfeljebb a HÁBI-SZÁDI néhány oldalára hivatkozhatunk. Érdekes, sokat ígérő kultúra volt – de tőlünk Lemberg ugyanolyan távol esik, mint Athén vagy Firenze. Ízlelgethetjük, próbálgathatjuk – de azt állítani, hogy a vérünkbe vált, nem több mint illúzió.

Hátravan még a feketelèves: legrosszabb az alig megválogatva ömlő szózuhatag, az *écriture semi-automatique* riasztó bőbeszédűsége. A főleges mondatok olykor semmitmondó fejezettel tapadnak össze – ilyen pl. az ötödik, „amelyben Klára is megjelenik”. A halmazelvnek semmiképp sem felel meg, magában nem olvasható – de ha elfelejtjük a kerti multság modelt, beleillik egy hagyományos regényszerkezetbe. (Ebben az esetben Klára szükséges elensúly Kobra oldalán, mert Dragomán mellett nagy szerepet kapott Laura.) A befejezés sem a szürfiktív lebegő végpontja: az „Ideiglenes végjáték”, Antal agyvérzést követő elbandulásodásával és Dragomán depressziós Melindához menekülésével erős, túlságosan is erős zárlat; a szándék újdonsága konzervatív megoldásokkal párosult. Azonkívül: klisék, közhelyek, olvasmányok emlékei. Néhány példa az első fejezetből: egy nem elmondhatóan, mert elbeszélése igénybe vesz egy újabb napot stb. – Sterne; megesik, hogy légyként agyonüt egy nagy tenyér – Blake; az öngyilkosság mint a szabadság bizonyítéka – Dosztojevszkij; az élet célja maga a lét... Nem folytatom. Ennyi klasszikust akkor sem szabad felsorakoztatni, ha Kobra sekélyes gondolkodásmódját akarta volna érzékelteni. Így haladunk végig, az utolsó kanál kásaig a nagy-nagy hegyből. A befejezés; hogy az elmúlás éppoly nevenséges, mint amennyire megbotránkoztató – ismét Esti Kornél jogos tulajdona.

A műben felhalmozott, félig megformálva összedobált nyersanyagból féltucatnyi szépen összefogott könyvet is kikerekíthetett volna egy Konrádhoz hasonló tehetséggel, de zsigorúbb önkontrollal rendelkező szerző:

egy esszé a Holocaustról és a közönről – minden kegyetlen következtetéssel, ami adódik: ezt azóta megírta Márton László (KIVÁLASZTOTTAK ÉS ELVEGYÜLŐK);

egy provokatív esszé Közép-Európáról (az önfeladóké és az önszeretőké közt az öngyil-

kosok régiójáról) és azon belül is az önnön visszafojtott erőitől sanyargatott Budapestről. Néhány megfigyelése, amit így nem is biztos, hogy helyesen értek, pl.: „Nekünk sem az egység, sem a hármasság nem igazán szimpatikus, mi a kettősségektől tudunk jól berrügni” – alighanem zseniális lenne, ha logikus kifejtéshez jut;

egy esszét, tulajdonképpen az előző két regényhez biggyesztettek folytatását egy „más-ként gondolkodó” közérzetéről, sok becsületes erőfeszítéséről az önmagát ünneplő hősi póz, a hivatásszerű elégedetlenség ellen;

egy regényt Melindáék háromszögéről és azon belül a férfi barátok homoerotikus vonzalmáról. Úgy érzem, ide illenék az első fejezetbe szánt természetre fülelés, Isten előtti kitárulkozás is – de ezt alighanem Nadas ÉV-KÖNYV-e sugallja;

egy önéletrajzi regényt a tájékozódásról;

egy regényt Kobráról és Melindáról. Nem véletlen, hogy a 7. fejezet minősége messze kiugrik a mű átlagából; itt sejtethetjük meg, hogyan tudna Konrád írni. A „kisurranó tolvaj” távozása pompás, a didergős ősz, a vörös frakk és rumos tea biedermeier mélabúja Krúdynak se válna szegényére; kedvem lenne idemásolni az egész 441. oldalt. Jóval többet vesztettünk egy Kossuth-bankónál!

Politikus szerzőről lévén szó, nem lennének Magyarországon, ha nem villant volna át az olvasó eszén: vajon ki állhat mögöttem? Nos, senki – ha Kobra alaposságára törekednék, hozzátehetném: amikor íráshoz láttam, még tornászott a székem támláján egy foltos kismacska, de elunta, és leugrott régen. Az egyetlen testület pedig, aminek az összetételét befolyásolni szeretném, a könyvespolcunkra meghívottak előkelő társasága – akik közé ez az AGENDA már csak botránnyosan silány kötetese miatt se mehetne.

Hajdú Gergely

TÖMÉNYSÉG, SZIGORÚSÁG, FEGYELEM

Csorba Béla: *Rögeszmélet*
Fórum, Újvidék, 1989. 59 oldal

Danyi Magdolna: *Rigólesen*
Fórum, Újvidék, 1989. 87 oldal

Sziveri János: *Szájbarágás*
Magvető, 1988. 106 oldal, 30 Ft

Sziveri János: *Mi szél hozott?*
Szépirodalmi, 1989. 111 oldal, 34 Ft

Vannak írások, melyek a nyelvnek valamely tömény állapotában fogannak. E töménységhez a gondolatilag erőteljes és átütő hatású formákat társítjuk, mindenekelőtt a fogalmi közléseket kondenzáló, forrpontra hevítő alakzatokat. Ezekkel az eredendően intellektuális karakterű megnyilvánulásokkal szemben kibontakozhat a nyelvnek egy olyan feszültsége is, mely anélkül, hogy elsődlegesen értelmi tartalmak kifejezésére irányulna, mégis azokhoz a közlési módusokhoz folyamodik, melyekben a gondolatiság artikulálódik. Három újabb vajdasági verseskötet s a bennük megnyilvánuló költői alkatok teszik a maguk természetes különbözősége ellenére időszerűvé e gondolatmenetet.

Danyi Magdolna RIGÓLESEN, Csorba Béla RÖGESZMÉLET és Sziveri János SZÁJBARÁGÁS, illetve MI SZÉL HOZOTT? Budapestben megjelent könyvei képezik e mostani szemlélődés tárgyát. A közös jegyek a költői beszéd elvontabb régióiban merülnek fel, míg mindhárom kifejezetten sajátos, egyéni versnyelvet művelnek. Föltűnő ugyanakkor, hogy Danyi és Csorba verseinek sűrítései, kihagyásai, elhagyásai és váltásai a versek elsődlegesen intellektuális befogadására készítik az olvasót. E szövegek recepciója, értelmezése fokozott figyelmet igényel. A metaforikusság és jelképeség is igen gyakran úgy van próbára téve e kötetekben, hogy ténylegesen lefokozott, háttérbe szorított, míg a befogadási folyamatban ezekkel rokonítható szakaszokon kell áthatolnunk. Metafora nélküli költői nyelv is funkcionálhat metaforikusan, tehát kialakíthat olyan hatáseffektusokat, melyek hagyományosan a metaforikus nyelvműködésre